

Frazer-Imregh Monika (1966) a Károli Gáspár Református Egyetem BTK Történelmi Intézet Ókortörténelmi és Segédtudományi Tanszékének egyetemi docense, az *Orpheus Noster* folyóirat főszerkesztője. Kutatási területe az újplatonikus filozófia és a humanizmus.

Marsilio Ficino: *Három könyv az életről* II. könyv: A hosszú életről 14–18

Fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta
Frazer-Imregh Monika

Bevezetés

Marsilio Ficino (1433–1499) tudós barátai számára írta életmód-tanácsadó művét, három könyvét *Az életről*. Barátai közé tartozott pártfogója, a Firenzei Köztársaság politikájának irányítója, Lorenzo de' Medici is, akinek a teljes művet ajánlotta. Az első könyv (*De vita sana*) a tudósok egészségének megőrzését, a második (*De vita longa*) a hosszú életet, a harmadik (*De vita coelitus comparanda*) pedig az életerőnek égi segítséggel való fokozását célozza meg.

Bár kortársai közül többen is írtak hasonló, orvosi tanácsadó könyveket – például Antonio Benivieni a helyes életmódról és a hosszú életet biztosító előírásairól *De regimine sanitatis* címmel,¹ melyet Ficinóhoz hasonlóan Lorenzo de' Medicinek ajánlott –, egyikük írása sem tett szert olyan népszerűsége, mint Ficinóé. Ez részben annak tudható be, hogy a *De vita libri tres* három hónappal a befejezése után, 1489. december 3-án nyomtatásban is megjelent Ficino felügyelete alatt, tanítványa, Filippo Valori támogatásával, és még külföldön is sok helyre eljutott. Főként azonban az lehetett közkeletűségének az oka, hogy Ficino, jóllehet eredetileg orvosnak tanult, 1473-ban pedig pappá szentelték, azért elsősorban mégis filozófus volt, és stílusában az általa latinra fordított platonai életmű irodalmi szépségét, játékosságát és humorát igyekezett utánozni. Tehát nemcsak tanítani, hanem szórakoztatni is kívánta olvasóközönségét, s hogy ebben sikerrel járt, azt művének számos további kiadása és a viszonylag korai német, francia és olasz fordításai igazolják.² Sarton kutatásai szerint Ficino e munkája és *A pestis ellen (Consiglio contro la pestilenza)* írt műve a hetvenhét legnépszerűbb tudományos ösnyomtatvány között foglal helyet.³

Népszerűsége ellenére – vagy éppen amiatt – támadói is akadtak a műnek, a főként a harmadik könyvben megjelenő asztrológiai és mágikus szempontok miatt.⁴ Ennek tudható be, hogy a legtöbb korabeli fordítása egyszerűen mellőzi a harmadik könyvet – annak latin eredetijét azonban ismerte és idézte a közvetlen utókora, például Symphorien Champier (1471–1539)⁵ és Robert Burton (1577–1640) a *The Anatomy of Melancholy* című, olvasmányos stílusú, tudományos igényű művében.⁶

Miért érdekes tehát az *Ókor* olvasói számára e reneszánsz életmód-tanácsadó könyvből vett, alább olvasható részlet? Több okból is tanulságos, amellet, hogy könnyed hangvétele miatt élvezetes olvasmány. Valójában az említett asztrológiai szempontok már az első és második könyvben is feltűnnek, és a kérdéses szöveghelyeken különösen jelentőségteljes és feltűnő, hogy a bolygóprincípiumok nem elvont fogalmakként, hanem cselekvő, beszélő isteni alakokként szerepelnek. Ez persze egyáltalán nem idegen az asztrológia ókori és középkori felfogásától, sőt! A modern asztrológiai szakkifejezések sok esetben éppen abban különböznek az ókori és középkori terminusoktól, hogy nem érzékeltetik a bolygóknak ezt az aktív, cselekvő, ható erejét: például a bolygók közötti aspektusokat, „egymásra tekintéseket” – inkább geometriai megközelítésből – fényzőgeknek nevezik.

Ficino azonban továbbmegy az idézett gyakorlatnál. Az itt szereplő istenalakok: Venus és Mercurius egyenesen megszólítják az időseket, tréfálkoznak velük, miközben tanácsokat adnak nekik, sőt egymást kritizálják – Mercurius szinte versenyre kel az idősek meggyőzésében Venusszal arra vonatkozóan, hogyan kellene élniük. Mercurius

a Venusszal folytatott vitájában még Dianát is a maga pártjára vonja, ámde átvállalja helyette a beszédet, mivel a szónoklat éppenséggel az ő osztályrésze. A második könyv, tehát a *De vita longa* nyolcadik fejezetében szögezi le Ficino, hogy Venus (és a Vénusz bolygó) az ifjúságot jelenti, Saturnus (és a Szaturnusz bolygó) az öregkort, ezért az időseknek kerülniük kell a Venushoz tartozó dolgokat, vagyis a testi szerelmet. Az itt közölt részlet (II. 14–18) előtti fejezetben sorolja fel azt, hogy az életerőt segítő bolygóprincípiumokhoz és egyben görög–római istenalakokhoz milyen gyógynövények tartoznak a gyomor, a fej, a szív, a máj és a lép ápolására. Ezek a bolygók és istenek a következők: Phoebus Apollo (a Nap), Iuppiter, Venus, Saturnus.

A bolygóprincípiumok mint isteni létezők szerepeit, a hozzájuk tartozó állatokat, növényeket, kőzeteket az ókori görög asztrológusok: a sidóni Dorotheos, az athéni Antiochos, Ptolemaios és Aratos nyomán a középkori arab szerzők is leírják. A 12. századi Itáliában és a 13. századi Hispániában tömegével fordítják az ókori forrásokból merítő 9–13. századi perzsa, szír és arab szerzők arab nyelvű asztronómiai, asztrológiai, orvosi, sőt, orvosi-asztrológiai munkáit latin nyelvre – például Mesue, Rhazes (vagy Rasis), Haly Abenrudian, Avicenna, Serapius és Alcabitius⁷ műveit. Sőt, az utóbbi (Alcabitius) később olyan népszerűnek bizonyult, hogy *Liber isagogicus ad scientiam iudicalem astronomiae* című írását 1473-ban nyomtatásban is kiadják Velencében, melyet 1521-ig további tizenegy kiadás követ.⁸ E munka latinra fordítását egyébként Bölcs Alfonz, Kasztília királya (1221–1284) rendelte el Johannes Hispalensis által, Ptolemaios *Tetrabyblos*ával és a pseudo-ptolemaiosi *Centiloquium*mal egyetemben (Haly Abenrudian kommentárjaival), hogy az asztronómia és az asztrológia oktatását elősegítse. Emellett lefordította vele Al-Kindi *De radiis stellarum* (*Az égítetek sugarai*) és *Liber de iudicio astrorum* (*A csillagok megítélése*) című munkáját is.

A középkorban valós szerző és keletkezési dátum nélkül terjedt az az arabból latinra fordított munka, amely a *Secretum secretorum* (*Titkok titka*) címet viselte, és amely asztrológiai, táplálkozási, orvosi és fiziognómiai ismereteket foglal össze, sőt a talizmánokról is értekezik. Bevezetője a királytűkör műfajához igyekszik hasonlónvá tenni a művet: úgymond Nagy Sándorhoz intézi intelmeit, ezért helytelenül Aristotelésnek tulajdonították.⁹ Egy másik, kizárólag orvosi-asztrológiai tematikájú összefoglalás, Nicolaus da Paganica *Compendium medicinalis astrologiae* című, 15 fejezetből álló műve 1320 és 1340 között keletkezhetett közép-Itáliában.¹⁰ A mű négy kéziratban maradt fenn, melyek közül az egyik Petrarca tulajdonában volt. A szerző a prédikáló rend tagjának vallja magát. Az első, pusztán csillagászati fejezet után egy-egy fejezetben ismerteti a csillagegyek és a bolygók természetét és tulajdonságait, a bolygók erejét a jegyekben, az égítetek hatását a lenti világra, az ég specifikus hatását az emberi testre, a bolygók hatását az emberi testre és a betegségekre, az ún. házak jelentését és hatását a testre, a bolygók együttállását és aspektusait, a bolygók és a házak összefüggéseit és erejét, a krízisek okait, az utolsó fejezetek pedig praktikus témákat tárgyalnak az egyes orvosi beavatkozások megfelelő idejének kiválasztásához.

A Ficinót megelőző időszakban tehát már születtek orvosi-asztrológiai művek:¹¹ a szerző által is többször idézett, Párizsban, majd Padovában oktató Pietro d'Abano¹² egyik művében az asztrológiát mint valós és igen hasznos tudományt mutatja be

(ez a *Lucidator dubitabilium astronomiae – Az asztronómiával kapcsolatos kétségek tisztázása*, 1303), főművében pedig egy külön értekezést szentel az asztrológiai tudásnak az orvoslásban való hasznosításáról. Ez utóbbi címe: *Conciliator differentiarum quae inter philosophos et medicos versantur – A filozófusok és az orvosok nézetkülönbségeinek elsimitása*.¹³ A padovai egyetemen a Pietro d'Abano nyomdokaiban s az ő tisztelőjeként tanító Biagio Pelacani da Parma¹⁴ csak egyike azoknak a korabeli orvosoknak, akiknek természetfilozófiai műveiben és praxisában összekapcsolódott a gyógyítás az asztrológiával. Tanítványa, a ferrarai d'Esték¹⁵ udvari orvosává lett Michele Savonarola,¹⁶ aki a padovai és később a ferrarai egyetemen is tanított orvoslást és asztrológiát, a *Speculum physiognomiae* című művében fejti ki a kéz- és arctípusok, illetve az egyéb külső testi jegyek jellemmel és jellemző betegségekkel felfedhető összefüggéseit, főként az asztrológiai vonatkozások fényében. Végül Ficino kortársa, a budai udvarban is tevékenykedő Galeotto Marzio¹⁷ szintén a padovai egyetemen szerezte orvosi doktorátusát, miközben ugyanott poétikát és rétorikát oktatott, s egyik ottani orvosprofesszorának az unokáját vette feleségül. Még a Guarino iskolájában töltött ferrarai évei alatt ismerkedett meg Michele Savonarolával és műveivel, melyekből – Pietro d'Abano és mások írásai mellett – sokat merített *De doctrina promiscua* (*Vegyes tanítások*) című művéhez, különösen annak asztrológiai szempontú orvosi és fiziognómiai fejezeteihez.¹⁸

Ficinóhoz visszatérve, Venus intelme az idősekhez az, hogy javai közül a szerelmeskedés helyett inkább a nevetéssel éljenek, és a zöld színt keressék, hisz az a virulás és az egészség jele a növényekben. A növények serkentik bennünk a fiatalos szellemet illatukkal és látványukkal, valamint azért, hogy elfogyasztjuk őket. A zöld szín jótékony hatásának a titka a kiegyensúlyozottsága – ezt a tényt Ficino egy platonikus látásméleti gondolatmenettel támasztja alá. Általában is a kiegyensúlyozott minőségű dolgok segítik a leginkább a természetes és az ételszellemet – mondja –, és jót tesznek az életerőnek. A szóban forgó orvosi terminusok, a természetes szellem (*spiritus naturalis*) és az ételszellem (*spiritus vitalis*) a hippokratési-galénosi szellemtant idézik.¹⁹ Eszerint a szellem a négy testnedv – a vér, az epe, a fekete epe és a nyálka – legfinomabb részeiből tevődik össze, és egy ötödik formát alkot (azaz egyfajta kvintesszencia), ellentétben a testtel, amely a testnedvek legsúlyosabb részeiből áll, és így képez egy ötödik formát.²⁰ Ezért a szellem kiegyensúlyozott, fényteli, tehát égi, s így is kell megőriznünk – mondja Ficino –, hogy finom, mindazáltal tartós legyen. A természetes szellem a májban képződik, és a vér egyfajta finom párája, a szerveket táplálja, ez a szívbe érkező ételszellemé alakul át, s az érzékelést-érzést segíti. Tovább emelkedve pedig az agyban lélekszellemé (*spiritus animalis*) válik, és ez a gondolkodás üzemanyaga.

A következő, 15. fejezetben már Mercuriust halljuk. Az érzékelés, a gondolkodás és az életvezetés öt-öt módjának bemutatása után Mercurius kijelenti, hogy az öt életkor során fokozatosan a gondolkodásnak kell átvennie az uralmat az életvezetésben az érzékelés felett. Így csak az első két életszakasz ura legyen Venus, a többié azonban Mercurius, akinek csendes szövetségese az érvelésben Diana. Venus ugyanis a gyönyör révén kivonja a testekből az ifjúságot, az életerőt és az érzékenységet, hogy újabb testeket hozzon létre. Pallas pajzsával kell felvérteznünk magunkat Venus kétféle gyönyörével szemben (tapintás és íz-

lelés). Ezek helyett Mercurius, Iuppiter és Apollo gyönyöreit (szaglás, hallás, látás, imagináció, gondolkodás) kell választanunk, mert ezek hosszabbítják meg az életet.

Ficino eredetiségét mutatja a gyermekeit felfaló Saturnus mítoszának itt következő értelmezése is. Ebben az asztrológiai hagyományt követve a tudósokat és a filozófusokat Saturnus gyermekeinek nevezi. Szerinte azért kell kerülnie a tudósoknak Saturnus magányának hosszas élvezését, mert az felemésztí életüket („felfalja gyermekeit”). Ám legalább örökkévaló mennyei életet ad cserébe – mondja Mercurius-Ficino. Az, ahogy Ficino szembeállítja Venust és Saturnust, a platóni *Lakoma* pausaniasi Erős-himnuszában megjelenő, majd Plótinus III. *enneas*ának 5. értekezésében továbbértelmezett kétféle Aphrodité és a hozzájuk tartozó kétféle Erős tanára emlékeztet: Venus és Saturnus hasonlítanak abban, hogy mindketten a nemzés és szülés vágyával gyötrik az embereket, és mindketten azért ártanak azoknak, akiket gyötörnek, hogy ez aztán az utókor javára váljon. Venus azonban a testet termékenyíti meg, és a termékeny testet izgatja, míg Saturnus a magjától terhes értelmet sürgeti szülni. A legfőbb szabályt Apollo adja: mindent mértékkel! Némi vigaszt adhat Saturnus rajongó tisztelőinek, hogy gyorsabban és súlyosabban teszi tönkre a negatív érzéseket hordozó embereket, mint a megszállott tudósokat és művészeket. Iuppiter tanítása Pythagorasnak és Platónnak: az emberi életet a test és a lélek harmóniája tartja fenn, és mindkettő a saját táplálékai és gyakorlatai révén táplálkozik és növekedik. A kettő közötti aránytalanság csökkenti az életerőt, mondja Ficino.

Mercurius beszédének további részében a zenének az életerőre gyakorolt pozitív hatását fejti ki a már idézett orvosi szellemtan-alapján, majd Liber ajándékát, a bort ajánlja. A fejezetet és a beszédet egyaránt Iuppiter fiatalító ajándékával: egy gyömbéres-rózsacukros szilvalekvár ajánlásával zárja.

A 16. fejezet Venus és Saturnus, azaz a szeretkezés és a szemlélődés ellentétes hatását fejti ki az emberi szellemekre – eszerint Saturnus a középpontba, Venus a perifériákba helyezte számunkra a gyönyört, így oda vonzzák a szellemeket.

A szellemek „égetését” az olajméceses működésével érzékelteti a szöveg: a lánghoz hasonlóan a szellem is kétféleképpen hal el, a túl heves szél (extrém intenzitású élet – Venus) kioltja, a szél hiánya (fizikai tevékenység hiánya – Saturnus) elaltatja. Ha a szellem folyton a perifériákon tartózkodik, a belső üresen marad és fordítva, ezért Venus korai öregséget okoz a belsőnkben, míg Saturnus a külsőnkben.

A 17. fejezetben a méregtelenítéssel kapcsolatban Ficino a chaldeusok nyomán óvatosságra int, s közben Médeia és Pélias mítoszáat eleveníti fel. A tisztító kúrákhoz néhány receptet is kapunk, majd a lakhely és a levegő minőségének fontosságát ecseteli a szöveg. Mercurius követőinek, azaz a tudósoknak s főként az időseknek óvakodniuk kell a szomorúságtól és a lehangoltságtól, mert ez is kihat egészségükre, a napfényt viszont mint táplálékukat kell keresniük. A benső meleg fokozására könnyű testmozgást ajánl.

A 18. fejezet a szellemeknek és az életerőnek az illatokkal és a jó levegővel való táplálását fejti ki. A levegő, mondja Ficino, könnyen fölveszi az égi és földi minőségeket, és így táplálja az életszellemet, magához hasonlóvá alakítván azt. S mivel a gondolkodáshoz szükséges lélekszellem az életszelleméből keletkezik, különösen a tudósok számára fontos a tiszta levegő, a jó illatok és a zene, hiszen ezek a lélekszellem legfőbb táplálékai. A szellemek jó minőségének az életben maradáshoz való nélkülözhetetlen szerepét így foglalja össze: „A lélek pedig addig tart bennünket életben, ameddig a szellem megőrzi a lélekkel való összhangját. Elsőként és legfőképpen a szellem él bennünk, szinte önállóan él.” Az illatok terápiás felhasználásával kapcsolatban idézi fel a Démokritosról szóló legendát, miszerint halála előtt a frissen sült kenyér vagy a méz illatával tartotta vissza szellemeit, s végül szintén terápiás céllal a tüzes bor illatát ajánlja.

Úgy vélem, az alábbi részlet kiválóan érzékelteti Ficino munkamódszerét: bár orvosi tanácsokat ad, filozófiai és mitológiai szálakat is beleszó magyarázataiba, s mindezt élvezetesen, olvasmányosan teszi, így már szinte művével is gyógyít – üdítő hatása a lélekre.

Jegyzetek

- 1 Antonii Benivienii: *De regimine sanitatis ad Laurentium medicum* (lásd Belloni 1951). A mű 1470 után nem sokkal keletkezhetett. Benivieni ugyanis így beszél róla ajánlásában: *primuni nostruni in medicina preludeum*, azaz „első zsenégnk az orvostudományban”.
- 2 1505 és 1582 között összesen hét különböző fordítása jelent meg az említett modern nyelveken. Clark 1998, 12. Vö. Kahl 1906, 531; Tarabochia Canavero 1977, 704–705.
- 3 Lásd Sarton 1938, 185.
- 4 Kristeller 1973, lxxxv; Tarabochia Canavero 1995, 15. Ficinót 1490 májusában a Római Kúriánál mágiával és eretnkséggel vádolták be. Vö. Zanier 1977, 94. Ficino nézeteinek változásáról az asztrológiát illetően lásd Bullard 1990.
- 5 Copenhaver 1978, 97–174.
- 6 Első kiadása 1621-ben. Kritikai kiadása: Faulkner–Kiessling–Blair 1989–2001. Vö. Frazer-Imregh 2020.
- 7 A szír Alcabitius eredeti neve Abu al-Saqr Abd al-Aziz Ibn Uthman Ibn Ali al-Qabisi l-Mawsili (? – 967).
- 8 Műve 25 arab és több mint kétszáz latin kéziratban maradt fenn. Lásd Burnett 2004, 7.
- 9 Williams 2003; Vigh 2006, 53–58.
- 10 Dell’Anna 1990.
- 11 Az asztrológiai orvoslás történetéről lásd French 1994, 30–59; Akasoy–Burnett–Yoeli-Tlalim 2008; Azzolini 2013.
- 12 Latinosan Petrus de Abano vagy Petrus Patavinus (Abano, 1250–1316), filozófus, orvos és asztrológus. A párizsi, majd 1306-tól a padovai egyetemen tanított filozófiát, orvostudományt és asztrológiát. A padovai arisztotelianus iskola első képviselője. Marco Polo barátjaként sokat utazgatott, majd hosszú időre Konstantinápolyban telepedett le, hogy a görögöt és az arabot elsajátítsa és eredetiben olvashassa Galénos, Avicenna és Averroés műveit. Számos görög és arab tudományos művet fordított le latinra, köztük Aristotelés *Problemátját*, melyhez kommentárt is írt, valamint Galénos és Dioskuridés írásait. Abraham ibn Ezra (1092–1167), a tudós spanyol zsidó asztrológus, matematikus, nyelvész, költő és neoplatonikus filozófus arabból latinra készített fordításait revidálta. Valószínűleg ő inspirálta Giottót a padovai Palazzo della Ragione 333 képből álló asztrológiai festményciklusának elkészítésében, mely ugyan 1420-ban leégett, de később kisebb mesterek az eredetihez híven újra megfestették.
- 13 Nyomtatásban 1472-ben jelent meg először Mantovában. A 210 rövid értekezés közül a 10. tárgyalja ezt a kérdést: *An quis existens medicus possit conferre per scientiam astrorum in salutem*

- aegroti* („Orvos lévén valaki hasznosíthatja-e a csillagok tudományát a beteg egészsége érdekében”). D’Abano további asztrológiai tematikájú művei még a *De motu octavae sphaerae* (A nyolcadik szféra mozgásáról), mely a precesszió jelenségének hatását vizsgálja az egyes országokra, területekre vetítve, valamint az emberi fiziognómia, azaz a kinézet és a jellem összefüggéseit asztrológiai szempontok alapján vizsgáló *Compilatio physiognomiae*.
- 14 Biagio Pelacani da Parma (1355 k. – 1416), Bolognában és Paviában is tanított. Életművéről lásd Federici Vescovini 1979.
- 15 Leonello (1407–1450) és testvére, Borso d’Este (1413–1471). Mindketten bőkezű pártfogói voltak a tudományoknak és a művészeteknek, a ferrarai egyetem felvirágoztatása is az ő működésükhöz kapcsolódik.
- 16 Michele Savonarola (Padova, 1385 – Ferrara, 1468), orvos, humanista, tudós, a dominikánus Girolamo Savonarola nagyapja. Pietro d’Abano naturalista orvosi hagyományának továbbvivője. Igen

termékeny szerző, orvosi művei közül legnépszerűbbek a *Pratica maior* (*Pratica de aegretudinis a capite usque ad pedes*) és a *De febribus*. Kutatta az abanói gyógyvíz összetételét, leírta hatását. Olasz nyelven írt traktátust a terhes nők és a kisgyermekek gondozásáról, a gyermeknevelésről.

- 17 Galeotto Marzio (Narni 1424 k. – 1494 k.) 1445-től Ferrarában tanult rétorikát és poétikát a humanista Guarino Veronese iskolájában. Itt barátkozik össze Janus Pannoniusszal, aki később Magyarországra hívja, így kerül előbb Vitéz János, majd később Mátyás király belső körébe. Orvosi-asztrológiai művei közül a *De homine* című Vitéznek ajánlotta, akivel közösen emendálta Manilius *Astronomicáját*. Részletes életrajzát magyarul lásd Békés 2014.
- 18 Békés 2014, 14, 59–60, 71, 132.
- 19 Frazer-Imregh 2018a.
- 20 Frazer-Imregh 2018b; Frazer-Imregh 2018c.

Bibliográfia

Szövegkiadások és fordítások

- Belloni, L. (kiad.) 1951. Antonii Benivienii *De regimine sanitatis ad Laurentium medicem*. Pubblicazione della Società di patologia in occasione del 2. Congresso, Torino 8–10 giugno. Milano.
- Burnett, C. – Yamamoto, K. – Yano, M. (kiad.) 2004. Al-Qabisi (Alcabitius): *The Introduction to Astrology*. Editions of the Arabic and Latin texts and an English translation. London.
- dell’Anna, G. (kiad.) 1990. Nicolaus de Paganica: *Compendium medicinalis astrologiae*. Galatina.
- Faulkner, T. C. – Kiessling, N. K. – Blair, R. L. (kiad.) 1989–2001. Robert Burton: *The Anatomy of Melancholy*. I–VI. A scholarly edition in six volumes with commentary, intr. and comm. by J. B. Bamboorough. Oxford.
- Frazer-Imregh, M. (ford.) 2018b. „Galénos: A testnedvekről”: *Orpheus Noster* 32, 98–103.
- Frazer-Imregh, M. (ford.) 2018c. „Galénos: A fekete epéről”. *Orpheus Noster* 32, 104–118.
- Kaske, C. V. – Clark, J. R. (kiad., ford.) 1998. Marsilio Ficino: *Three Books on Life*. Critical edition and translation with introduction and notes. Binghamton – New York.
- Tarabochia Canavero, A. (ford.) 1995. Marsilio Ficino: *Sulla vita*. Milano.
- Toussaint, S. (kiad.) 1999. Marsile Ficin: *Opera*. Réimpression en fac-similé de l’édition de Bâle 1576, sous les auspices de la Société Marsile Ficin. Paris.
- Withington, E. T. E. (kiad.) 1969. Roger Bacon: *De retardatione accidentium senectutis*. Oxford–Farnborough.

Szakirodalom

- Akasoy, A. – Burnett, C. – Yoeli-Tlalim, R. (szerk.) 2008. *Astro-Medicine. Astrology and Medicine, East and West*. Firenze.
- Azzolini, M. 2013. *The Duke and the Stars. Astrology and Politics in Renaissance Milan*. Cambridge, MA.
- Békés E. 2014. *Asztrológia, orvoslás és fiziognómia Galeotto Marzio műveiben*. Budapest.
- Bullard, M. M. 1990. „The Inward Zodiac. A Development in Ficino’s Thought on Astrology”: *Renaissance Quarterly* 43, 687–708.
- Burnett, C. 2004. „Introduction”: Burnett–Yamamoto–Yano 2004.
- Clark, J. R. 1998. „Editorial Introduction”: Kaske–Clark 1998.
- Copenhaver, B. P. 1978. *Symphorien Champier and the Reception of the Occultist Tradition in Renaissance France*. Den Haag.

- Dubravszky L. – Eörsy J. 1992. *A tradicionális asztrológia tankönyve*. Budapest.
- Federici Vescovini, G. 1979. *Astrologia e Scienza. La crisi dell’aristotelismo sul cadere del Trecento e Biagio Pelacani da Parma*. Firenze.
- Frazer-Imregh, M. 2018a. „Galénos, az orvos-filozófus a testnedvekről és a fekete epéről”: *Orpheus Noster* 32, 73–97.
- Frazer-Imregh, M. 2020. „Adalékok Marsilio Ficino *De vita* című művének utóéletéhez – Hogyan került a *De vita* Angliába?”: *Antikvitás és reneszánsz* 5, 107–126. DOI: 10.14232/antikren.2020.5.107–126.
- French, R. 1994. „Astrology in Medical Practice”: L. García-Ballester – R. French et al. (szerk.): *Practical Medicine from Salerno to the Black Death*. Cambridge, 30–59.
- Géczi J. 2008. *A rózsza és jelképei. A reneszánsz*. Budapest.
- Kahl, W. 1906. „Die älteste Hygiene der geistigen Arbeit. Die Schrift des Marsilius Ficinus De vita sana sive de cura valetudinis eorum, qui incumbunt studio litterarum (1482)”: *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur und für Pädagogik* 18, 482–619.
- Kristeller, P. O. 1973. *Supplementum Ficinianum*. I. Firenze.
- Sarton, G. 1938. „The Scientific Literature Transmitted through the Incunabula”: *Osiris* 5, 41–245.
- Lohr, C. 1972. „Medieval Latin Aristotle Commentaries”: *Traditio* 28, 299–300.
- Tarabochia Canavero, A. 1977. „Il *De triplici vita* di Marsilio Ficino, una strana vicenda ermeneutica”: *Rivista di filosofia neoscolastica* 69, 697–717.
- Tarabochia Canavero, A. 1995. „Introduzione”: Marsilio Ficino: *Sulla vita* (Tarabochia Canavero 1995).
- Orbán S. 2009. *Egzotikus fűszernövények*. Eger.
- Sarton, G. 1927. *Introduction to the History of Science*. I. Washington.
- Verbere, G. 1945. *L’evoluzione de la doctrine du Pneuma du Stoïcisme à S. Augustin*. I. Paris.
- Vígh É. 2006. „Természeted az arcodon”. *Fiziognómia és jellemábrázolás az olasz irodalomban*. Ikonológia és Műértelmezés 11/1. Szeged.
- Vígh É. 2018. *Állatszimbolika a közép- és újkori Itália irodalmában*. Budapest.
- Vígh É. 2019. *Állatszimbólumiár*. Budapest.
- Williams, S. J. 2003. *The Secret of Secrets. The Scholarly Career of a Pseudo-Aristotelian Text in the Latin Middle Ages*. Ann Arbor.
- Zanier, G. 1977. *La medicina astrologica e la sua teoria: Marsilio Ficino e i suoi critici contemporanei*. Roma.

Marsilio Ficino: *Három könyv az életről*

Második könyv – A hosszú életről

14. fejezet

Az idősek társalgása a zöldellő réteken Venus oltalma alatt

Am e tekintélyesebb [isteni] hatalmaktól kis időre Venushoz szólítalak benneteket vissza, idősek, a zöldellő kerteken és réteken át. Mindannyiótokat az éltető Venushoz hívlak, aki nem gúnyt űz belőletek, hanem csak tréfálgozik veletek. Ő nektek is meg nekem is, aki már szintén idős vagyok, először is ezt a tréfás tanítást adja: „Gyermekeim, ha nem tudnátok, én adtam nektek az életet a vágy és a mozgás révén. Tehát én is fogom megőrizni az életet számotokra a vággyal és a mozgással, még ha másfélével is. Liber is őrizni fogja életeteket a szabadsággal [*libertate*], aki a szőlőtövet [*vitis*] ülteti, s az életet [*vita*] fenntartja. Liber [’szabad’] mindig is gyűlöli a szolgálakat, és azt az életet, amelyet a borral ígér, csak a szabadoknak teszi hosszúvá. Az én életemnek és értelmemnek [*menti*] azonban Saturnus uralma alatt¹ a kisebbik menta² szolgált a javára, és még ma is élek vele minden nap. A ti életeteknek és értelmeteknek [*menti*] viszont a nagyobbik menta használ, a kisebbik árt. Kertjeimből nevetést szakítsatok, és hanyagoljátok a füget.³ Amikor ezeket az ibolyákat letéptek, gondoljátok, hogy azok liliomok; amikor liliomot szedtek, akkor gondoljátok, hogy sáfrányt is szakítottok melléje.⁴ Iuppiter maga változtatta a Phoebustól kapott sáfrányt⁵ liliommá, én pedig a liliomot, melyet Iuppitertől kaptam, ezekké a kis ibolyáká alakítottam, amelyeket itt láttok. Végül a rózsza számotokra a Hajnalcsillag⁶ legyen, és Esthajnalcsillag a mirtusz.”⁷

Miután Venus képes beszédét elmondta, hogy elmélkedjünk rajta, tudatja velünk, hogy a zöld dolgok természete, amíg virulnak, nemcsak élő, hanem fiatalos is, és egészséges nedvben és léleteli szellemben bővelkedő. Ezért serkentik bennünk is a fiatalos szellemet illatukkal, látványukkal, fogyasztásukkal

és a zöldben való gyakori tartózkodással. Valóban, a zöldellő növények között sétálgatva azt fogjuk kutatni, miért épp a zöld szín nyugtat meg minket a leginkább, s gyönyörködtet jótékonyan. Felismerhetjük, hogy a látás a fényvel áll kapcsolatban, s nagyon kedveli a fényt, mindazáltal változékony és könnyen befolyásolható. Ezért, jóllehet a látás a fény segítségével révén működik, a túl erős fény ragyogása néha mégis elvakítja, és annak heves kiterjedése miatt elhomályosul; a sötétséget viszont természetesen mint ellenségét kerüli, és szűk helyre vonja vissza innen sugarait. A látás tehát úgy kíván élni a fényvel, hogy mint segítője révén kiterjessze ugyan a saját fényét, mégse szóródjon közben megsemmisülve szerteszét. Tehát ha bármely színben több a sötét, illetve a fekete, mint a fény, a látás sugara nem terjed ki kellőképpen, és nem képes kedve szerint élvezni a látványt. Ahol viszont sokkal több a ragyogó szín, mint a fekete, ott sokkal inkább kiterjed, és egyfajta káros gyönyör teszi szétszórttá. Mivel tehát a zöld szín mind közül a leginkább egyenlíti ki a feketét a fehérrel, jobb mindkettőnél, mert egyszerre gyönyörködtet és megőriz, s azontúl lágy és gyengéd természetével, akárcsak a víz, a szem sugarainak sérelem nélkül áll ellent, hogy ne szóródjanak szét túl messzire. Ami ugyanis túl kemény és egyszersmind éles, az valamiképpen megtöri a sugarakat; ami viszont túl ritka, az az elenyészésükhöz nyitja meg az utat. Azok a dolgok viszont, amelyek bizonyos fokig szilárdak, és sima és egyenletes a felszínük, mint a tükröző felületek, nem törnek meg a sugarakat, de azt sem engedik, hogy túl messzire szóródjanak szét. Végül azok a dolgok, amelyek ezen jó tulajdonságaik mellett még lágyak és gyengédek is, mint például a víz és a zöld növények, látásukkal kedveznek a szem áttetsző sugarainak.⁸ Végül is a látás egyfajta sugár, mely a szem bizonyos vízében természetes módon gyűlik fel bennünk, és kiegyensúlyozott fényt keres a vízben, mely valamiképpen ellenáll neki. Ezért örül a víz-

- 1 Vö. Venus születésének mítoszával: Saturnus levágta Uranus nemi szervét, és mikor az a tengerbe hullott, belőle született Venus.
- 2 *Diminuta menta* – szójáték: kicsinyítő képzővel a *menta* = *mentula*, a férfi nemi szerv.
- 3 *Ficus* – fügefá; a mai olasz nyelvben és feltehetően már Ficino korában is a *volgare* szóhasználatában a szó nőnemű változata női nemi szervet jelent.
- 4 Virágszimbolika: ibolya: szerénység, hűség, ártatlanság, szépség. (A görögök a megnyugvás és az alvás előidézésére használták.) Liliom: gazdagság, büszkeség, ártatlanság, tisztaság. Sáfrány: vidámság, boldogság. Rózsza: szerelem, szenvedély, tökéletesség. Vö. Géczy 2008, 219–221.
- 5 Orbán 2009, 80: „A görögöknél csak istenek és hősök viselhettek sáfránnyal festett sárga ruhát, az egyiptomi Kleopátra aroma-eszenciaként rituális fürdőzéseikhez használta, hogy növelje csáberejét, a rómaiak szárnyast és angolnát fűszereztek vele, parfümöt készítettek belőle, Nagy Sándor kedvelte a sáfrányos bort.

Az Ezeregyéjszaka meséiben a sáfrány a csillagok és a Nap ragyogásával egyenértékű kifejezője a női szépségnek, akárcsak az aranypénz. Amikor Zeusz Hérával tartotta menyegzőjét, sáfrány nőtt ágyuk körül, s még a főisten is megittasult az illattól. A régi rómaiak mondása, *dormivit in sacco croci* (sáfrányágyon aludt), annyit jelent, hogy valakin vidám önfeledtség lesz úrrá. A sáfrányt ma is sokan afrodisziákumként ismerik.”

- 6 Vö. a homérosi jelzővel: a rózsásujjú Hajnal.
- 7 A Hajnalcsillag és az Esthajnalcsillag is maga a Vénusz bolygó. A hajnal talán a fiatalságra, az alkony az idős korra utal. A mirtusz Aphrodité, illetve Venus szent fája, a szenvedélyes szerelem, a hűség és a termékenység jelképe. Az ókorban a menyasszonyi koszorúk, kitűzők díszé.
- 8 Lásd Aristotelés: *Problémata* XXXI. 19, 959a. Ficino visszatér e témára a *De lumine* című művében, ahol kifejezetten erre a könyvre utal, vö. Toussaint 1999, I. 982.

nek, örömet leli a vízhez hasonló tükrökben, és gyönyörködik a zöld növényekben. Emellett a zöld növényekben megbúvó napfény kétségkívül még magában hordja a tavaszi nedvességet és egy nagyon finom vizet, amely valamiféle rejtett fényvel teli. Emiatt van az is, hogy ha a zöld szín elhalványul, sáfrányszínűvé lesz.

Miért foglalkozunk mindezzel? Azért, hogy megértsük, hogy amint a zöld növények között való gyakori tartózkodás felüdíti a látás szellemeit, amelyek bizonyos értelemben a lélekszellemek közül a legfontosabbak, úgy általában is megújítja a lélekszellemeket. S így arra is emlékezni fogunk, hogy ha a zöld szín ennyire jót tesz a lélekszellemnek, mivel a színek skálájában középen áll, és ez a legkiegyensúlyozottabb, akkor azok a dolgok, amelyek minőségüket illetően a legkiegyensúlyozottabbak, sokkal inkább segítik a természetes és az élet-szellemet [*naturalem et vitalem spiritum*], és nagyon jót tesznek életerőnknek.

Nincs a világon kiegyensúlyozottabb dolog, mint az ég; az ég alatt szinte semmi kiegyensúlyozottabb, mint az emberi test; e testben pedig semmi sem kiegyensúlyozottabb, mint a szellem. Tehát a kiegyensúlyozott dolgok révén újul meg a szellemben lakozó életerő. A szellem a kiegyensúlyozott dolgok révén lesz az égiekhez hasonlónak. Végül tanuljuk meg azt a zöld kiegyenlített alkatából – mely fényével egyenlő mértékben vonja össze és terjeszti ki a lélekszellemet, s ezáltal nagymértékben segíti –, hogy nekünk is vegyítenünk kell a szíverősítő italok kiválasztásában, összeállításában és fogyasztásában a finomabb és erősebb fűszereket, amelyek kiterjesztik és fényvel töltik el a szellemet (mint például a sáfrány és a fahéj), olyan fűszerekkel, amelyek megfogják és összeszedik (mint a mirabolán és hasonló), és viszont.⁹ S azt is tanuljuk meg, hogy nem szabad elhanyagolnunk azokat a dolgokat sem, amelyek mindkét hatást fűszeres íz nélkül is egyidejűleg elérjük, tudniillik valamennyire kiterjesztenek, de némileg vissza is fognak, és sok fényvel töltenek el, amit fentebb már kifejtettünk. Ilyen hatású az arany, az ezüst, a fémsalak, a korall, a borostyánkő, a selyem, a drágakövek, ezek közül különösen az ametiszt. Ez utóbbit többen ajánlják a Iuppiterhez hasonló kiegyensúlyozottsága miatt, akár szopogatni is.

Ugyanis mivel nem teremhetnek a föld alatt szépséges, már-már mennyei dolgok az ég jótékony hatása nélkül, nincs kizárva, hogy az ásványok és a kövek e csodás képességeiket az égtől kapják. Az ilyen összetétel, mely a szellemet kiterjesztve és megvilágítva ugyanolyan mértékben össze is szedi azt, annyira felüdíti és feltölti erővel belülről, mint kívülről a zöld a szemet, és még az időseknél is természetes frissességében tartja meg azt nagyon hosszú ideig, mint a babérfát, az olajfát és a fenyőt, amelyek télen is zöldellnek. S annál inkább megvan ez a hatása, minthogy belül is kifejti azt, a leginkább pedig akkor, ha ezen összetétel fűszeres illata csalogató, íze pedig csábító. Miként a test, mely a testnedvek súlyosabb részeiből tevődik össze, egy ötödik formát alkot, ugyanúgy a szellem is, mely ezek legfinomabb részeiből van megalkotva, egy ötödik formával bír, mely természeténél fogva a legkiegyensúlyo-

zottabb és fényteli, s ezért égi. És pontosan ebben a formában kell megőriznünk, hogy finom, mindazáltal tartós legyen, mint mondtuk. Vagyis teljes mértékben fényes legyen, de azért egy bizonyos módon szilárd is.¹⁰ S ezenkívül folyamatosan illatos, erőt adó, világos¹¹ dolgokkal kell felfrissíteni, ha meg akarjuk őrizni az életerőt, amely a szellemben él, és égi adományokat kívánunk magunknak. S miután Venus parancsára végiggondoltuk ezeket a dolgokat, véljük úgy, hogy magát Venust hallottuk erről személyesen.

15. fejezet

Mercurius szól az idősekhez, és tanácsokat ad nekik a gyönyöröket, az illatokat, az éneket és a gyógyszereket illetően

Így társalgott tehát az idősekkel Venus, idáig éppenséggel eléggé kellemesen, ezután viszont talán túl hosszúra nyúlt volna csevegése. Ezért szavait Mercurius, a beszédek szerzője a következőkkel szakítja félbe: „Idősek, mi dolgokat ezzel a Venusszal, aki még mindig sugárzóan fiatal? Másrésztől mi dolga Venusnak a beszéddel? Nem inkább hozzám tartozik-e a beszéd, és hozzátok úgyszintén, s nem az enyém-e a gondolkodás, csakúgy, mint a tiétek? Engem hallgassatok hát most ugyanolyan figyelemmel, mint ahogy őt hallgattátok, sőt, sokkal nagyobb figyelemmel, mint Venust. Tudjátok, hogy az érzékelésnek öt fajtája van: a látás, a hallás, a szaglás, az ízlelés és a tapintás. Tudjátok meg, hogy ugyanígy valamiképpen a gondolkodásnak is ötféle módja van. Míg ugyanis lelketeket nap mint nap megtölti az öt érzék, s ezáltal fogja fel a dolgok eszméit, mindeközben a dolgok megítéléséhez is ötféle megismerés és viszonyulás, mintegy ötfajta gondolkodásmód létezik. Azonkívül, ahogy egyrésztől ötféle érzékelés van, másrésztől ugyanennyi gondolkodásmód, úgy az életvezetésben is öt fokozat figyelhető meg az érzékek és a gondolkodás kezelése tekintetében. Ennek megfelelően pedig öt életkort különböztetünk meg. Az elsőt kizárólag az érzékek irányítják; a második még inkább az érzékeire hallgat, mint a gondolkodás vezérletére; a harmadik aztán felváltva s egyenlő arányban enged a gondolkodás és az érzékek meggyőző erejének; a negyediket inkább a gondolkodás, mint az érzékek vezetik; végül az ötödiket csakis az értelem kell hogy irányítsa. Tehát az első és a második életkorba tartozók, minthogy Venus uralma alá vannak vetve, hallgassák csak Venus szavait, ha akarják; a többiek viszont Mercuriust. Én tehát mindannyiőtökhoz szólok, akik ide tartoztok, s nemcsak a magam nevében, hanem Diana helyett is, akit a bal oldalamon láttok: s mivel ő nem gyakorlott a szónoklásban, én kétnyelvű leszek, s joggal beszélek az ő nevében is, akinek a nyelvét birtoklom.

Venus tehát csak egy, méghozzá nagyon ártalmas gyönyört ültetett el bennetek, mellyel nektek kárt okoz, a jövődő nemzedékeknek viszont nagy hasznára van. Egy titkos csatornán keresztül lassanként kiszipolyoz titeket úgy, hogy nedveitekkel

9 A „kiterjeszt” és az „összehúzó” orvosi kifejezések, ezek megértéséhez a hippokratészi-galénosi felfogást kell megismerni. Az ételek hatását hatféle irányban képelték el: egy étel vagy hűt, vagy melegít, másfelől vagy szárít, vagy nedvesít, harmad-

felől vagy kiterjeszt (gyorsítja az emésztést), vagy összehúzó (fog).

10 *Solidus* – állandó, rendíthetetlen.

11 Vagy: tiszta – *lucidus*.

egy másik lényt hoz létre és tölt meg. Végül titeket, mint a kabócák már üressé vált, öreg páncélját, otthagy a földön, miközben zsengebb kabócák után néz. Hát nem látjátok, hogy amit Venus a ti alkotóelemeitekből teremt, az valami friss és életeli dolog, érzékenységgel megáldva? Tehát titokban kivonja egész testetekből az ifjúságot, az életerőt és az érzékenységet az egész test gyönyöre révén, hogy belőle egy újabb egészet hozzon létre.

Én azonban, mivel tisztában vagyok annak az anyagnak a minőségével, amely az emésztés negyedik fázisa után fennmarad, titeket is figyelmeztetek, hogy az emésztés negyedik fázisában feldolgozott tápanyagok nagymértékben fokozzák életerőtöket: mint például a friss nyers tojás, amelyet cukorral és kevés sáfránnyal érdemes meginni; az emberi, koca- vagy kecsketej kis mézzel. S ez a két étel még egészségesebb, ha amúgy természetes melegében fogyasztjuk. S ha esetleg meg is főzzük a tojást, különösen érzékeny gyomor esetén, csak kíméletesen szabad főznünk.

Am, hogy egy kicsit visszatérjünk Venushoz, ha találkoztok vele valaha, nagyon fiatalnak láthatótok, és szinte örömlányhoz méltó pirosítóval és ékszerekkel kicsinosítva. Ő tehát, aki mindig új, mindig az újra vágyik, a régi dolgokat gyűlöli, a meglevő dolgokat lebontja, hogy azokból új dolgokat hozzon létre. S ha szabad így mondanunk, nem elégszik meg egyetlen férfival, bármilyen az, hanem a tömeget szereti; hogy a logika nyelvén mondjam, inkább a fajta érdekli, mint az egyén. Am nem csupán az érintés révén sietteti veszteteket, hanem nap mint nap az ízelelést¹² által is becsap, és elámítva minket romlásba dönt. Az olyan ízeket ugyanis, amelyeket egy bizonyos mértékletes kiegyensúlyozottság miatt éreztek kellemesnek, a mellettem álló Diana adta, méghozzá Apollo és Iuppiter ajándékeként. Az ízek különös csáberejét viszont, mely által naponta horogra akadva észrevétlenül tönkreszítitek magatokat, Venus állítja elő ármányosan. Akkor hát miért Marsot vádoljátok? Miért Saturnust? Hiszen Mars csak nagyon ritkán árt nektek, és akkor is nyíltan. Ugyanígy Saturnus, aki bár gyakorta ellenségesnek mutatkozik, mégis csak később árt, és senkitől nem tagadja meg az időt a baj orvoslására. Egyedül Venus érkezik látszólag barátunkként, titokban azonban ellenségünként. Inkább őt vádoljátok tehát, ha egyáltalán szabad valamelyik istent vádolni. Számptalan cselét és csapdáját árgus szemekkel figyeljétek, s Pallas pajzsával vértézzétek fel magatokat ellene! Tapasszátok be fületeket a szirének halált hozó énekéhez hasonló nyájas ígéretei elől! Végül fogadjátok el tő-

lem a gondoskodás e virágait, mellyel kivonhatjátok magatokat e Circe varázsereje alól. Elvégre ő csupán két gyönyör¹³ fölött rendelkezik, és azokat is inkább ígéri, mintsem adományozza, ráadásul ezek halálosan veszedelmesek, én viszont atyám és fivérem¹⁴ segedelmével őt¹⁵ ígérek, és kezeskedem is ezen öt gyönyör felől, hogy valamennyi tiszta, folytonos és egészséges. Köztük a legalacsonyabb a szaglásban, kicsivel emelkedettebb a hallásban, még felemelőbb a látásban, ennél kiemelkedőbb a képzelőerőben, ennél is nagyszerűbb és istenibb a gondolkodásban lakozik. Amennyivel nagyobb gyönyör származik a tapintásból és az ízeleléstől, gyakran annyival súlyosabb az életerőben esett kár, amelyet okoz. Ezzel szemben minél nagyobb gyönyörben van részetek minden nap a szaglás, hallás, látás, képzelet és gyakran a gondolkodás révén, annál hosszabbra nyújtjátok életetek fonálát. Am ahogy mondtam, hogy óvakodnotok kell a csalárd Venus bűbájaitól a tapintásban és az ízelelésben, úgy tartsatok Saturnustól is, amikor magányos elvonultságban a túl hosszú elmélkedés örömét élvezitek. Ő ugyanis eközben gyakran felfalja gyermekeit. Akiket ugyanis magasztos elmélkedéseinek élvezetében elragad, és ebben saját gyermekének ismer el, őket közben, ha sokáig tartózkodnak ott, sarlójával a földtől elvágja, s az óvatlanoktól gyakorta elveszi földi életüket.¹⁶ Legalább ebben bőkezűbb Venusnál: míg Venus valaki másnak adja oda az életet, amelyet tőled elvett, és semmit nem ad neked érte cserébe, addig Saturnus a földi életért, melytől ő maga is elkülönül, téged elváltat ugyan, de cserébe örökkévaló mennyei életet adományoz.

Venus és Saturnus (aki amennyire a Vízöntőben otthon érzi magát,¹⁷ annyira fokozódik ereje a Mérlegben¹⁸), úgy tűnik, hasonlítanak abban, hogy mindketten a nemzés és szülés vágyával gyötrik az embereket, és mindketten azért ártanak azoknak, akiket gyötörnek, hogy ez aztán az utókor javára váljon. Venus azonban a testet termékenyíti meg, és a termékeny testet izgatja, Saturnus pedig a magjától terhes értelmet sürgeti szülni. Tehát ti, emlékezve a bölcs mondásra: „ne ess túlzásokba”,¹⁹ a bölcs belátás fékjével állhatatosan szabjátok határt mindkét szülés vágyának. Ámbár Saturnus sokkal gyorsabban és súlyosabban okoz kárt azokban, akiket az unalom, a tehetetlenség, a búskomorság, az aggodalom és a babonás félelmek révén szorongat, mint azokban, akiket a magasságokba ragad, a testi képességek és a halandók szokásai fölé. Am azt tanácsolom, tartsátok észben azt, amit az igazságos Iuppiter Pythagorasnak és Platónnak tanított: hogy az emberi életet a test és a lélek egyfajta harmóniája tartja fenn, és mindkettő hasonlóképpen,

12 Az ízelelést itt átvitt értelemben kell elképzelni: a csók és a szerelmi egyesülés „ízeről” van szó, amelyek nem mértékletes, hanem nagyfokú örömet okoznak, szemben Diana kiegyensúlyozottan kellemes ízeivel; lásd lentebb.

13 A tapintást és az ízelelést.

14 Iuppiter és Apollo.

15 A háromféle „magasabb rendű” érzékelésnek (szaglás, hallás, látás) és az elme kétféle működésének (imagináció, gondolkodás) megfelelően.

16 Az I. könyv első négy fejezetében a tudósok melankolikus vérmérsékletével és az ebből adódó problémákkal foglalkozik Ficino. Megállapítja, hogy éjszakázó életmódjuk miatt, valamint ha túlzásba viszik a kutatást, nagy veszélyeknek teszik ki magukat, ami olykor korai halálukhoz is vezethet.

17 *Aquario gaudet*. Az asztrológia mai terminológiája szerint „uramban van”, vagyis kedvező számára ez a jegy, tehát ha ebben áll, az általa jelölt hajlamok, tehetségek megfelelően ki tudnak bontakozni. Lásd Dubravszky–Eörsy 1992, 38-40. Vö. Ficino: *Három könyv az életről* III. 9.

18 Asztrológiai műszóval exaltált helyzetben van, vagyis az általa jelölt tulajdonságok fokozott erővel érvényesülnek. Vö. Ficino: *Három könyv az életről* III. 9.

19 *Ne quid nimis*. Az Apollón delphoi templomán felfüggesztett, a hét bölcs egyikének tulajdonított mondás, a μηδὲν ἄγαν latin megfelelője. Pythagoreus eredetéről lásd Diogenés Laërtios: *Vitae philosophorum* VIII. 9 és 23.

16. fejezet

A fentiek megerősítése, és hogy kerüljük a szüntelen elmélkedést és a szeretkezést

a saját táplálékai és gyakorlatai révén táplálkozik és ezzel arányosan növekedik. Ha a kettő közül valamelyik a vele való különös törődés révén sokkal erősebbé válik a másikkal, az nem kis veszteséggel jár az életerő számára. Ezért aki az orvostudomány által javallott dolgok közül a leginkább azokat választja, amelyek egyaránt jót tesznek a testnek és a léleknek, az nyújtja a legnagyobb segítséget az életerejének. Ezek közé kell sorolnunk a bort, a mentát, a mirabolánt, a pézsmát, a borostyánt, a friss gyömbért, a tömjént, az aloét, az ametisztet és a hasonló köveket és füveket, továbbá azokat a készítményeket, amelyeket az orvosok mindkettő üdvére állítanak össze.

Am hogy a végére érjünk kissé hosszúra nyúlt kitérőnknek, én is, mint orvos, a következőkre jutottam: ha úgy véljük, hogy azok az ízek, amelyeket már nem élő dolgokból ízlelünk, és ugyanígy azok az illatok, amelyeket már száraz és élettelen fűszerekből érezhetünk, nagy hasznára lehetnek életerőnknek, akkor a még élő és gyökerükre támaszkodó növények milyen csodálatos módon fokozhatják azt? S végül, ha a pusztán növényi életből kipárolgó gőzök nagy hasznára lehetnek életerőnknek, mit gondoltok, mennyire a javunkra lehetnek a levegőben szülő énekek a levegőből való szellemnek, harmóniájukkal harmóniához segítve; a még meleg és élők az életteli szellemnek, az érzékekkel megáldottak az érzékelőnek, és az értelemmel felfoghatóak az értelemmel rendelkezőnek? Átadom hát nektek saját magam készítette lantom, s vele együtt a Phoebus számára kedves dalt, a megfeszített munka vigaszát, a hosszú élet zálogát.²⁰ Ugyanis miként a minőségükben teljesen kiegyenlített és fűszeres ételek kiegyenlítik egymással mind a testnedveket, mind a természetes szellemet [*spiritum naturalem*] önmagával, úgy az efféle illatok is az életszellemet [*vitale spiritum*], és úgyszintén a hasonló összhangzatú zene [zenei hangzások] a lélekszellemet [*spiritum animale*] is harmóniába hozza.²¹ Tehát higgyétek el, hogy miközben összhangot teremtettek lantotok húrjainak és saját énekhangotoknak szólamai között, azalatt belül szellemeteket is összhangba hoztátok. És hogy ne legyek fősvényebb Venusnál, aki Bacchus nélkül tartózkodó,²² hát fogadjátok a közvetítésemmel magától Liber atyától ezt a nektárt. Különösen akik fázósak közületek a hideg időben, hetente kétszer igyanak meg két uncia csemegebort: fehérét vagy vöröset egy uncia kenyérral étkezés előtt három órával; egyszer pedig egy drachma borpárlatot fél uncia rózsavízzel. Ez utóbbival egyébként a bőrüket is kenegethetik, és illatosítóként is nagyszerűen használhatják. Aztán hogy e nektár után ambróziával is szolgáljak nektek, átadom ezenfelül a Iuppitertől kapott orvosságot: vegyetek négy uncia chebula mirabolánt, három uncia rózsacukrot, télen egy, nyáron fél uncia fűszergyömbért. Ezt a három összetevőt főzzétek össze kíméletesen emblika-mézzel, és hét aranylevéllel díszítsétek. Ezt a keveréket éhgyomorral, négy órával az étkezés előtt fogyasztátok. Legalább egy teljes éven keresztül minden nap egyetek belőle, hogy fiataliságotok visszatérjen tőle, mint a sasnak.²³ S gondoljuk azt, hogy idáig Mercurius szavait hallgattuk.

Az asztrológusok szerint Venus és Saturnus ellenséges viszonyban állnak egymással. Am mivel az égben – ahol mindent a szeretet mozgat, ahol nem létezhet semmiféle tökéletlenség – nem lehetséges semmilyen gyűlölet, ezért azt, hogy ellenségesek, úgy értjük, hogy ellenkező hatásúak. A többivel most nem foglalkozunk, csak a következővel: Saturnus a középpontba, Venus a külsőségekbe²⁴ helyezte számunkra a gyönyört. A gyönyör csalétek a szellemeknek. Tehát Saturnus és Venus az ellenkező irányból igyekeznek csapdába ejteni szellemünk röptét. Venus a saját gyönyöre révén a külső részek felé csalogatja, Saturnus közben a magáé révén a belső részek felé csábítja. És így, ha nagyjából egyidejűleg mozgatják a szellemet, akkor kétfelé vonják és szétzilálják azt. Ezért az elmélkedők és a gondos kutatók számára semmi sem veszedelmesebb, mint a szerelmi aktus, és viszont, a szeretkezést gyakran művelőktől semmi nem idegenebb, mint a gond és a szemlélődés. Egyformán az elmélkedők közé soroljuk azt, aki a természetet és azt, aki a hit kérdéseit vizsgálja, de még azt is, aki a saját ügyein tépelődik, és súlyos gondok nyomasztják. Másfelől emiatt van, hogy ha valakin, aki a saturnusi dolgokkal van elfoglalva – vagyis túlságosan belemélyedt az elmélkedésbe, vagy gondok gyötrik – könnyíteni szeretnénk és más módon vigasztalni, akkor ha Venus játékaival, tréfáival, a szerelmi aktussal mint valamely igen távol álló gyógy móddal igyekszünk ezt elérni, hiába próbálkozunk, sőt, inkább kárt okozunk vele. És viszont, ha valaki el van veszve Venus tevékenységeiben, vagy az ő játékaival és enyelgéssel tölti leginkább az idejét, és szeretnénk őt mérsékelte bírni, akkor nem sokra mennénk a saturnusi szigorral. A legjobb eljárás az, ha Phoebus és Iuppiter tevékenységeivel és a hozzájuk tartozó gyógy módokkal igyekszünk a túlságosan Saturnus vagy Venus felé hajlókat középpontúra terelni, hisz az előbbieket köztük állnak.

Am hogy végül orvosok módjára magyarázzuk: miként a lángot is kétféleképpen lehet erőszakosan kioltani: vagy a szél fújja el, vagy lefőjtva hamvába hal, úgy a szellemet is vagy gyorsan szétszórjuk Venus hatására, vagy lassan főtjük el Saturnus nyomán – tehát elnyomva oltjuk ki gyakran, vagy [Venus-hoz] hasonló módon lankasztjuk el. Mindenesetre ha a szellem gyakran száll a külső részekbe, a belsőt üressé vagy életteleenné teszi. Ha viszont gyakran van a belsőbe szorítva, akkor a körülötte levő szerveket és testrészeket az életre kevésbé alkalmas állapotban hagyja. Így tehát Venus a belsőnkben, míg Saturnus a külsőnkben okoz korai öregséget. Különösen Venus, mivel a test az ő minden megmozdulására elgyengül és elbágyad. Saturnus is meglehetősen, miután az elmélkedés gyakorlásában vagy a gondoktól gyötörve a test és az elme erői megrendülnek. Mindez még akkor is így történik, ha valaki akár az elmélkedésre, akár a szerelemre született, s a saját fel-

20 A mítosz szerint a kisgyermek Hermész (Mercurius) készítette teknőcpancélból az első lyrát, amelyet Apollónnak ajándékozott engeszteléseként amiatt, hogy ellopta a marháit. A zene hatalmáról lásd Ficino: *Három könyv az életről* III. 21.

21 Ez a galénosi szellemtanra megy vissza, amelyet Ficino az I. könyv első fejezeteiben fejt ki. Ugyanott, a 4. fejezetben Platón

*Timaios*ára is utal, lásd 88a. Galénos szellemtanára vonatkozóan lásd Frazer-Imregh 2018a.

22 Vö. Terentius: *Eunuchus* IV. 5: *Sine Cerere et Libero friget Venus*. Terentius közmondásként idézi.

23 Zsolt 103,5.

adatában természetből fogva nagyon erős. A természet ugyanis a gyönyörrel és a könnyedséggel együtt gyakran megadja az adott feladatra való képességet is.

Tehát mindenki ismerje meg saját magát, és váljék saját maga mérséklőjévé és orvosává. Akik a szeretkezést óhajtják sűrűn gyakorolni, azok másoktól kérjenek tanácsot. Akik az elméjüket kívánják gyakorlatoztatni, azoknak az előző könyvben én magam is adtam már tanácsokat. Egyszóval fel kell használniuk minden életmódbeli tanácsot és orvosságot, melyek által a szervek, a szellemek, az érzékek, az elme és az emlékezet megerősödhetnek. Az elmélkedést szünetek közbeiktatásával kezdjük mindig újra, s ne várjuk meg, hogy a gondolkodásba akár egy kicsit is belefáradjunk, főként, ha valaki már elkezdett öszülni. Jóllehet vannak, akiknél ez nem annyira a természet gyengesége miatt jelentkezik, hiszen már fiatalon megöszülnék, hanem valamely betegség miatt, vagy egy korábbi betegség folyományaként, vagy esetleg szüleikre hasonlítva, ha azok már ösz fejjel nemzették őket.

17. fejezet

Orvosságok az idősek számára. Ismét a lakhelyről és az életmódról

A fiatalság visszanyerésére a chaldeusoknak van egy szabálya, amelyet talán érdemes tekintetbe vennünk: hogy fokozatosan ürítsük ki a szervezetből a benne lerakódott, idegen nedveket; mind a belső szervekből a megfelelő gyógyszerekkel, mind a test külső felületéből dörzsöléssel, fürdővel és izzasztással, s mindeközben a testet szép lassan töltsük el egészséges és nem romló tápanyaggal.²⁴ Vannak, akik azt ígérik, hogy a viperából és hunyorból készült pirulákkal minden régi és poshadt nedvet teljesen kiürítenek a testből. Ha ezektől a testet megtisztítjuk, másfelől egészséges táplálékokkal újra előállítottuk a lehető legegészségesebb nedvet, visszanyerjük fiatalságunkat. S akik óvatosabbak, csirkékkel etetik meg a hunyort, s azután az ember a csirkét eszi meg. Ezt a gyógymódot azonban, mint-hogy veszélyesnek ítélem, inkább fiatalon, mint idős korban javasolom kipróbálni; nehogy véletlenül a Médeia által az idős Péliának ígért „ifjúságot” tapasztaljuk meg.²⁵ Hippokratés ugyanis azt állítja, hogy a kimerítően tisztító gyógyszerektől még a fiatalok is hamar megöregszenek. Ám hogyha a diéta nem elegendő, nyugodtan élhetsz beöntéssel, vagy használhatod a kőrisfa gyantáját vagy az aloét, különösen megtisztítva. Ha szorulásod van, fogyassz kőrisfagyantát kappanlevessel és mirabolánnal. Ha nincs, akkor a következő tisztítókúrával őrizheted meg fiatalságodat még öregkorodban is: végy a megtisztított aloéból egy unciával, emblika mirabolánból két unciát, chebulából ugyanannyit, szintén két uncia bíborszínű rózsát,

mézgából is ugyanannyit. Malváziaborral készíts ezekből pirulákat, amikor a Hold kedvező helyzetben áll, azaz a Jupiterrel kedvező aspektusban áll, főként, ha domiciliumban van vagy ő maga, vagy a Jupiter.²⁷ Ezek ugyanis nagymértékben hozzásegíthetnek a hosszú élethez. Hasznos lehet az is, ha rebarbarát keversz össze aloéval, úgyhogy a fele aloé, a másik fele rebarbara, s amikor szükség lesz rá, bevehetsz belőle reggel egy-három pirulát, legfeljebb ötöt, és igyál rá egy korty bort. Hogyha inkább a nyálkától tartasz, e pirulák között jó, ha galócából készült labdacss egyharmad részét veszed be kétharmad rész aloéval a rebarbarát elhagyva. Az első készítményt azonban már régóta és minden életkorban kipróbálván mondhatom, hogy biztosan bevált.

Ugyanilyen időszakban²⁸ a következő receptet készítsd el: végy egy-egy unciát a mirabolán különböző fajtáiból: az emblikából, a bellirikából, az indiaiból, a chebulából, fahéjból pedig két unciát, egyet a zergevirágból is, bíborszínű rózsából egyet, vörös szantálból kettőt, sáfrányból egy drachmát, egyharmad drachma pézsmát és ugyanannyi borostyánkőt. Szórj rá fehér cukrot rózsavízzel és cédruslével, főzd össze, formázz belőle falatkákat, és forgasd meg aranyporban. Ezt étkezés előtt négy órával fogyaszd vagy add be; tapasztalataim szerint nagyon jó erősítőszere az életerőnek, fényesítője és megtartója a szellemnek. S akkor használ a leginkább, ha iszol rá egy korty aranyszínű bort. Gyakran segít az is, ha meleg kenyeret aranyszínű borba és rózsavízbe mártunk, s ezenkívül kevés fahéjjal és cukorral ízesítjük, s gyakran keverhetjük a két utóbbit mandulatejbe is egy kis kenyérral. Ezek a keverékek ugyanis joviális²⁹ természetet adnak.

Mindazokon túl, amiről a fentebbiekben beszámoltunk, illetve amire legalábbis utaltunk, a városlakóknak a következőktől kell kifejezetten óvakodniuk: a forróságtól, a fagytól, a meleg időt követő vagy az éjszakai lehűléstől, a ködtől, a mocsár felől fújó vagy szűk helyről előretörő szelektől, a huzatos vagy az állott levegőjű helyektől, a nyirkos lakóhelytől, a büztől, a lehangoltságtól és a szomorúságtól. Különösen oda kell figyelniük ezekre Mercurius követőinek,³⁰ s még inkább az időseknek. Az utóbbiak reggelente, miután finoman végigmasszírozták egész testüket, kenjék be magukat a levegő és a megerőltetés kellemetlen hatásai ellen langyos olajjal vagy egy kis enyhén fanyar borral, melybe előtte mirhát, rózsát és mirtuszt áztattak. Rágcsáljanak gyakran zsályát, ami nagyon jót tesz az idegeknek és a fogaknak. S ha fogaik gyengesége miatt kénytelenek a folyékony ételekhez visszatérni, mint a kisgyermek, tartózkodjanak a túl híg ételektől. A tej helyett igyanak inkább kevés bort. A tüzet orvossággént használják, tudniillik csak amennyit a hideg elűzésére és a benső meleg felélesztésére a szükség megkíván; különben elemészti és kiszáritja a természetes nedvet. A napfényt viszont mint táplálékukat ke-

24 Vagyis a perifériákra, tehát a bőrbe, a megjelenésbe.

25 A chaldeusok ezen szabályáról lásd Roger Bacon: *De retardatione accidentium senectutis* 3, Withington 1969, 40.

26 Ovidius (*Metamorphoses* VII. 159–349) elbeszéli, hogy Médeia, miután visszaadta Aisón fiatalságát, rábeszéli Pélias leányait, hogy segítségével ők is tegyék ugyanezt apjukkal. Pélias ereibe azonban nem tölti be a kifolyatott vér helyébe a csodás fiatalító főzetet, hanem hagyja, hogy a lányok pillanatnyi örület hatására feldarabolják, és meghaljon. Az epizódot Roger Bacon is említi

(*De retardatione...* 3, lásd Withington 1969, 41), és Ficino is újra felhozza később: *Három könyv az életről* III. 20.

27 Lásd Dubravszky–Eörssey 1992, 38–40; vö. fentebb a 15. jegyzettel.

28 Azaz a fent leírt bolygóállásokban.

29 Orvos-asztrológiai kifejezés, a jupiteri jellegre utal.

30 Asztrológiai utalás. Mercurius követői azok, akiknek az uralkodó bolygója a Merkúr, foglalkozás szerint pedig azok, akik szónoklással, tanítással, kereskedelemmel, nyelvekkel foglalkoznak.

ressék, amíg csak jólesik, ám tartózkodjanak az izzadástól és a hőségtől. Végezzenek könnyű testmozgást, mert ez elengedhetetlen a benső meleg felélesztéséhez. Azonban kerüljék a testileg és még inkább a lelkileg megerőltető dolgokat, s nem kevésbé a hosszas szomjazást, éhezést és virrasztást.

18. fejezet

Hogyan táplálhatjuk a szellemet és őrizhetjük meg az életerőt az illatok segítségével

Azt olvashatjuk, hogy a meleg éghajlatú országokban, ahol a levegő szinte izzik, s tele van illatokkal, sokan azok közül, akik törekeny testalkatúak és gyenge a gyomruk, szinte kizárólag illatokkal táplálkoznak.³¹ Talán mert a hely természete olyan, hogy a zöltségek, fűszerek, gabonafélék és gyümölcsök levét szinte egészében illatokká párolja le, és az emberi testek nedveit is szellemmé oldja fel. Tehát mivel mindkettő, azaz az illat és a szellem is valamiféle pára, és a hasonló hasonlóval táplálkozik, nem csoda, ha a szellem és a szellemi ember leginkább az illatokból nyeri táplálékát. Ez az illatok formájában felvett táplálék vagy aroma pedig, bármilyen is legyen, a leginkább az idősek és a törekeny testalkatúak számára szükséges, akiknél így pótolhatjuk a szilárdabb és valódi ételek hiányát. Mindazáltal sokan kételkedni szoktak abban, hogy a szellem illatokkal táplálkozhat. Én viszont úgy vélem: igen valószínű, hogy kizárólag ezekkel táplálkozik, úgyhogy ha a nehezebb táplálékok az emésztés során végül nem finomodnak párakká, akkor a szellem, melyről magáról is azt állítjuk, hogy valamiféle pára, nem nyerhet belőlük semmiféle táplálékot. Tehát az illatos bor azonnal felfrissíti a szellemet, amelyet más dolgok csak nagy nehezen állítanak helyre. Azt a párat pedig, amellyé a megemésztett ételek alakulnak, azért nevezzük illatnak, mert az illat, bárhol is van, valamiféle párának tekinthető, és ha ez a pára, melyet bensőnk az ételekből vont ki, az illata révén nem élvezhető a szellem számára, akkor nem igazán képes bármiféle táplálékot nyújtani a szellem számára. Ezért mélyen egyetértünk Avicennánkkal, aki azt mondja, hogy a test a kellemes dolgokkal, a szellem pedig, az ő kifejezésével élve, aromákkal táplálkozik.³² A test ugyanis tömörsége miatt csak tömör természetű dolgokkal tudja fenntartani magát, s ilyenek az édes dolgok is. A szellem finom természete viszont csakis valamiféle füstből vagy párából, amely az aromákra jellemző, nyerhet felfrissülést. Az aromás minőséget így határozzuk meg: illatos, erős, és valami módon tartósít. Ennélfogva, mivel a máj látja el a vér útján táplálékkal a szervezetet, ezért leginkább az édes

dolgok révén tud gyarapodni. Miután pedig a szív termeli a szellemet, és a szellem táplálékát is, méltán igényli az aromákat. Mindazáltal érdemes a szívnek jó aromás dolgokat édesselel ízesíteni, a májnak pedig jó édeseket aromákkal keverni, elkerülve így az émelyítő édességet.

Mit mondjak még? Hippokratést követve maga Galénos is úgy véli, hogy a szellemet nemcsak az illat táplálja, hanem a levegő is,³³ úgy értem, nem az egyszerű levegő, hanem inkább annak megfelelő keveréke. Ha hiszünk nekik, akkor úgy vélhetjük, hogy sem az ételek, sem semmi egyéb kiválasztásában nem lehet más fontosabb az élethez, mint a nekünk megfelelő, jó levegő. A levegő ugyanis mind a földi, mind az égi minőségeket mindig nagyon könnyen fölveszi, és mivel hatalmas sugárban körülvesz bennünket, s állandó mozgásával teljesen átjár minket, a saját minőségét csodálatosan átadja nekünk, főként szellemünknek, kivált az életszellemnek, mely a szívben él, és amelyet vagy folyamatosan, vagy hirtelen befolyásol, rögtön olyanná téve a szellemet, amilyen ő maga. S az életszellemen keresztül, mely a lélekszellem anyaga és eredete, a lélekszellemet is önmagához hasonlóvá teszi.³⁴ Ennek a minősége pedig a legfontosabb az éles elméjük számára, akik [munkájukat végezvén] ezzel a szellemmel dolgoznak a legtöbbet. Ezért nekik van a leginkább szükségük a tiszta, fényes levegőre, a kellemes illatokra, valamint a zenére. Úgy tartják ugyanis, hogy ez a három dolog táplálja a leginkább a lélekszellemet. A jó levegő azonban elsősorban az élet szempontjából a legfontosabb. Ugyanis Egyiptomban a koraszülöttek legtöbbje is életben marad, és Görögország mérsékelt éghajlatú vidékein is némelyek majd kicsattannak az egészségtől a jó levegőnek köszönhetően, ahogy Aristotelés mondja, s amit Avicenna is megerősít.³⁵

Ám miként a testet, mely különféle elemekből áll, és így különféle dolgokkal kell táplálni (még ha nem is egyetlen étkezés során), úgy a különböző elemekből összetett szellemet is változatos, de mindig jó levegővel kell gyönyörködtetni és felfrissíteni. És hasonlóképpen változatos, kellemes illatokkal kell nap mint nap felüdíteni. Hiszen a levegő és az illat is valamiféle szellemnek tűnik. A peripatetikus Alexandros és Nikolaos is Galénossal együtt arra a következtetésre jutnak,³⁶ hogy az életszellem és a lélekszellem azért táplálkozhat mind illattal, mind levegővel, mert mindkettő kevert és hozzájuk hasonló, és ha belélegeztük, mindkettő eljut a szívhez, ahol átalakul és az élethez alkalmassá válik, s onnan terjed szét [a testben] az artériákon át. Tehát mindkettő átalakulva táplálja mindkét fajta szellemet, de főként a lélekszellemet, ahogy mondják. Azt is mondják, hogy a belélegzett levegő nemcsak a hő csillapítá-

31 Vö. Platón: *Phaidón*, 111a–c; Plinius: *Naturalis Historia* VII. 2, 25; és Ficino: *Három könyv az életről* III. 11.

32 Avicenna: *De viribus cordis* I. 9.

33 Galénos: *De usu respirationis* 5: *Videmus [...] an animalis spiritus a respiratione nutriré possit* (Lássuk, hogy a lélekszellem táplálkozhat-e a belégzés révén).

34 Galénos tanítása szerint a természeti szellem a májban keletkezik, és a vér legfinomabb párája; a lélek ennek révén áll kapcsolatban a testtel. Ez a szívben életszellemmé alakul át, ez teszi lehetővé az érzékelést. Az életszellem az agyba jutva lélekszellemmé alakul, és ez a gondolkodás „üzemanyaga”. Lásd Frazer-Imregy 2018a.

35 Aristotelés: *Historia animalium* VII. 4, 584b; Avicenna (*De animalibus* IX. 5) Aristotelésre hivatkozva beszél életben maradt koraszülöttekről, de nem említi a jó levegő jelentőségét.

36 A *Quaestiones Nicolai Peripatetici* máig kiadatlan mű, melyet tíz 13-14. századi kézirat őrzött meg, különféle címek alatt (vö. Lohr 1972). Aphrodisiaszi Alexandrost gyakran összekeverik Aristotelés azonos nevű 2-3. századi nagy kommentátorával, de valójában a pneumatikus iskola orvosa volt, a *Problemata* és a *De febribus* szerzője, melyeket Lorenzo Valla fordított latinra. Vö. Sartori 1927, 619. – Verberé (1945, LIII) megemlíti, hogy Ficino rendelkezett egy kézirattal, mely tartalmazta Aphrodisiaszi Alexandros egy munkáját.

sára, hanem táplálására is alkalmas, hiszen még az igen hideg vérű állatok is lélegeznek. Hozzáteszik még, hogy a sűrű levegő a természeti szellemnek tesz jót, mert ez testibb jellegű; a finomabb, tisztább, ragyogóbb viszont inkább az életszellemnek, de a leginkább a lélekszellemnek. Nem is csoda, hogy az ennyire finom szellemet a finom³⁷ dolgok táplálják, hogyha sok kis hal csak a legtisztább vízzel táplálkozik, és a kerti bazsalikom is az ilyen vízben él, növekszik, virágzik és illatozik. Arról nem beszélek, hogy némelyek szerint a kaméleon és a szalamandra mivel táplálkozik.³⁸

Térjünk vissza tárgyunkhoz. Kétségkívül nagyon fontos, hogy milyen levegőt lélegzünk be, és milyen illatokat szívunk be, ugyanis a szellem is ilyen lesz bennünk. A lélek pedig addig tart bennünket életben, ameddig a szellem megőrzi a lélekkel való összhangját. Elsőként és legfőképpen a szellem él bennünk, szinte önálló életet él. Hiszen gyakran egy hirtelen baleset vagy érzelmi megrázkódtatás miatt egy pillanat alatt hagyja el az élet, az érzékelés és a mozgás a test egyes részeit, amikor tudniillik a szellem visszahúzódik a szívtájékra, nemde? És gyakran azonnal visszatér az élet a testrészekbe, ha dörszülés és illatok hatására a szellem visszaáramlik beléjük, mintha az élet magában a szellemben, ebben az illékony dologban lakozna inkább, mint a testnedvekben vagy a testrészekben. Különben ezek sűrű ellenállása miatt lassabban szállna ki az élet a testrészekből, és lassabban is térne vissza beléjük.

Tehát ti mind, kik hosszú életet szeretnétek élni testetekben, mindenekelőtt a szellemet ápoljátok, ezt tápláljátok a vért tápláló étkekkel, hogy tudniillik kiegyenlített és világos legyen, ezt mindig jó levegővel frissítsétek fel, minden nap kellemes illatokkal üdítsétek, muzsikával és énekszóval gyönyörködtessétek, ám közben kerüljétek a forró és a jég hideg illatokat, a kiegyenlítettet keressétek, s a hideget a meleggel, a szárazat a nedvessel egyenlítettétek ki. Tudnotok kell, hogy az illatnak, mivel a test legfinomabb része, van valamennyi hője, s azoktól a dolgoktól várjátok tápláló illatokat, amelyek maguk is táplálóak, mint például a fűszeres körtétől, az őszibaracktól és hasonló gyümölcsöktől, még inkább a friss, meleg kenyértől, a leginkább a sült

húsoktól, és legesleginkább a bortól. S miként a test számára az igen kívánatos íz ad a legtöbbször és gyorsan okot vagy alkalmat a táplálkozásra, úgy van ezzel az illat is a szellem számára. Ismét Démokritos példáját szeretném felhozni nektek, aki amikor már a halálán volt, hogy a barátai kedvében járjon, még négy napig visszatartotta szellemét frissen sült kenyér illatát szagolva, s ha úgy tetszett volna neki, még tovább is megőrizhette volna.³⁹ Némelyek szerint a méz illatát használta erre. Jőmagam úgy gondolom, hogy ha mézet használt, akkor azt fehérborral keverte, s ezt frissen sült kenyérré locsolta. A méznek ugyanis az illata sem lebecsülendő. Hiszen a méz a virágok virága, s édessége révén nagyon is tápláló, összetételéből adódóan pedig sokáig épen megőrzi a dolgokat a megromlástól. Ezért ha valaki helyesen fogyasztja úgy, hogy édességével ne tömje el a járatokat, és hőjével ne növelje túlságosan az epe termelését, biztos támaszt kaphat benne a hosszú élethez. Tehát legalább a hideg és nedves ételeket fűszerezzük vele.

Azonban térjünk vissza az illatokhoz. Minden alkalommal, amikor a szellemek túlzott elfojtásától vagy elnyomásától kell tartanotok, amit gyakori szomorúság és búskomorság jelez, illatokkal vegyétek körül magatokat. Ha viszont a szellemek elpárolgásától féltek, akkor inkább a táplálékban rejlő illatokhoz forduljatok. S ha ezenkívül valamilyen illatot éreztek, azt csak a bal oldalatokra vegyétek, mint valami pajzsot. Nem látjátok, milyen sebesen repked a méh az illatok nyomán fel s alá? Milyen gyorsan száll a szellem a szájhoz, az orrlyukakhoz az édes illattól odacsábítva? Amikor tehát azt látjuk, hogy a szellem kevés vagy illékony, amiről gyakran a kicsinyesség és a test gyengesége árulkodik, vagy az, hogy valaki jelentéktelen ok miatt is sok mindent felhánytorgat, akkor ne külső illatokkal, hanem bensőleg, az ételkkel beadvá vonzzátok, tápláljátok és tartsátok meg a szellemet. Mindenekelőtt a bor illatát válasszátok, ugyanis nagyon jól erősíti a szellemet egy olyan anyagból származó illat, amely egyrészt gyorsan és megfelelően táplálja a testet, másrészt gyönyörrel tölti el az érzékeket. Márpedig mindennél inkább ilyen a tüzes, nedves, illatos és világos bor.

37 *Tenuibus* – a 'tisztá', 'könnyű' értelmében 'finom', tehát itt nem az ízletességről van szó.

38 A kaméleonról vö. Plinius: *Naturalis Historia* VIII. 51, 122: *ipse celsus hianti semper ore solus animalium nec cibo nec potu alitur nec alio quam aëris alimento* („ez fejét magasra emelve száját folyton kitévve tartja, s az állatok közül egyedül sem étellel, sem itallal nem táplálkozik, sem semmi mással, mint levegővel”); a szalamandráról uo. X. 86, 188: *pleraque enim occulta et caeca origine proveniunt, etiam in quadrupedum genere, sicut salamandrae, animal lacertae figura, stellatum, numquam nisi magnis imbribus proveniens et serenitate desinens. huic tantus rigor, ut ignem tactu restringat non alio modo quam glacies. eiusdem sanie, quae lactea ore vomitur, quacumque parte corporis humani contacta toti defluunt pili, idque, quod contactum est, colorem in vitiliginem mutat.* („A szalamandra olyan hideg, hogy eloltja a tüzet, akárcsak a jég. Szájából tejszerű nedvet bocsát ki, ha ez az emberi test bármely részéhez ér, kihullik tőle a szőr, a bőr színe elváltozik, és kiütések keletkeznek rajta”); és XXIX. 23, 76: *ve-*

nenum eius restringi primum omnium ab iis, quae vescantur illa, verisimile est, ex iis vero, quae produuntur, cantharidum potu aut lacerta in cibo sumpta. („mértét valószínűleg leginkább azokkal a dolgokkal lehet semlegesíteni, amelyekkel táplálkozik, többek között, mint mondják, kőrisbogárból készült itallal vagy az ételbe kevert gyíkkal”). A keresztény középkorban a szalamandrát Krisztus-jelképként is használták, mivel úgy vélték, hogy a fönixmadárhoz hasonlóan újra feltámad hamvaiból. Egyéb hagyományokban (kelta, alkímiai stb.) a tűz jelképe, népi legendák szerint képes a tűzben élni, sőt, tüzet lehel. Ilyen ábrázolásban mutatja be például Benvenuto Cellini is a római San Luigi dei Francesi templomának homlokzatán. Ficino valószínűleg arra utal itt, hogy az állat tűzzel is táplálkozik. Lásd Vigh 2018, 319; Vigh 2019, 16–20 (tűz és a szerelmi lángolás szimbóluma); 28–32 (enciklopédiákban, a tűz mint őselem); 36; 137; 145; 246.

39 Vö. Ficino: *Három könyv az életről* II. 8; Diogenés Laërtios: *Vitae Philosophorum* IX. 43.